

BIBLIOGRAFIE VOOR GESCHIEDENIS VAN TECHNIEK EN INDUSTRIELE CULTUUR.

door R. DE HERDT

Onderstaande bibliografie bevat korte nota's over boeken en tijdschriften-artikels die recent verschenen over geschiedenis van techniek en industriële cultuur. Na verloop van tijd zal deze bibliografie een waardevol werkinstrument worden. Een auteurs- en trefwoordenlijst zullen hierbij helpen. Het opstellen van een bibliografie vraagt heel wat zoekingswerk. U kan het werk van de auteur vergemakkelijken door uw boek, een vermelding ervan of een overdruk van uw artikel te sturen naar Museum voor Industriële Archeologie en Textiel, Gewad 13 B - 9000 Gent. Het toegestuurd exemplaar wordt ingeschreven in de bibliotheek van het M.I.A.T. documentatiecentrum. Deze eerste bibliografie is een aanzet en wordt verder uitgewerkt. Laat ons uw opmerkingen weten! Breng ons op de hoogte van het bestaan van artikels of boeken waarvan U meent dat ze besproken moeten worden.

Repertoria, lijsten, bibliografiën

1. *Lijst van bij onze S.T.H.V. bekende organisaties, welke zich op historisch-technisch terrein bewegen in Technicon, N° 24, p. 8 - 11.*

Overzicht van zo'n vijftigtal Nederlandse

verenigingen en stichtingen met hun adressen, de naam en het adres van een contactpersoon. S.T.H.V. staat voor *Stichting Technisch-Historische Verzamelingen*

Correspondentie: Secretariaat S.T.H.V.:
Minervaplein 10, 1077 TP, Amsterdam.

Industrialisering

2. CAPITEYN A., J. DECAVELE, C. VAN COILE, H. VANDERLINDEN, *Gentse torens achter rook van schoorstenen. Gent in de periode 1860 - 1895.* Catalogus, Gent, Dienst voor Culturele Zaken, 1983 179 blz.

Het eerste deel bespreekt het veranderde stadsbeeld met o.m. het plan Zollikofer - De Vigne. Wat betreft industriële cultuur is het tweede deel belangrijker. Het handelt over de industriële expansie te Gent in de aangegeven periode. De aandacht gaat specifiek uit naar de katoen- en vlasfabrieken, naar het werken en wonen, de Gentse beluiken.

Deze zeer degelijke en prachtige geïllustreerde catalogus is tevens een onmisbaar aanzetinstrument voor wie het dagelijks leven van Gent in deze periode wil bestuderen. Met bibliografie.

3. HAAGEN W., *Proto-industrialisering* van de linnennijverheid te Gent, in *Spiegel Historial*, jg. 17, nr. 9, (1982) p. 456-462.

De industriële revolutie wordt hier gezien als een fase in een zeer langzaam lopend veranderingsproces. Men gaat er vanuit dat de Gentse regio, die geïndustrialiseerd werd gedurende de eerste helft van de 19de eeuw, een voorafgaande ontwikkelingsperiode als landelijk productiecentrum heeft doorgemaakt. De proto-industrie schiep de voorwaarden om een demografisch potentieel, van een commerciële landbouwrealisatie van afzetmarkten, kapitaalaccumulatie. Het proto-industrieel produktiesysteem op het Gentse platteland begon, wat betreft de linnennijverheid, zich te ontwikkelen vanaf het einde van de 14de eeuw. Gedurende de 17de en 18de eeuw kende men een grote bloei van de Gentse linnenmarkt. De stad vervulde een handelsfunctie voor het landelijk proto-industrieel produktiesysteem.

Na 1830 ziet men de ondergang van de proto-industriële spinnijverheid maar niet van de landelijke weefnijverheid, die nog een enigszins bloeiend bestaan zou kennen tot na 1880. Reeds in het begin van de 19de eeuw werden in Gent de eerste pogingen tot mechanisering van het vlasspinnen ondernomen. Ze dienen gezien te worden in een streven om meer te produceren tegen lagere kosten, daar waar de nadelen van het proto-industrieel systeem steeds meer aan het licht kwamen. Toch kende ze door haar onvoldoende produktiviteit geen echte doorbraak en tot 1838 bleven de mecha-

nische vlasspinnerijen in een proefstadium. Eerst in 1838 werd te Gent door de oprichting van de vlasspinnerijen La Lys en La Linière Gantoise de beslissende stap gezet naar de industrialisering van de sektor. De sociale omstandigheden en woonomstandigheden van de proto-industriële arbeiders waren uitermate slecht. Geïllustreerd.

4. WIRTGEN C., B. en M. DUSART, *Visages industriels d'hier et d'aujourd'hui en Pays de Liège*, Luik, Pierre Mardaga, 1981, 123 blz.

Vlotte en uitvoerige kennismaking met aspecten van de industriële archeologie in de provincie Luik: geschiedenis van de energie; steenkoolindustrie; metallurgie; textiel te Verviers; kristalnijverheid van Val Saint-Lambert; bronwaterindustrie; de voedingsnijverheid. Rijk geïllustreerd. Met bibliografie.

Sociaal-historische omstandigheden

5. DECAVELE J., *De Gentse beluiken, in Toerisme in Oost-Vlaanderen*, jg. 31 nr. 2 (1982), p. 29-38.

In 1977 gaf het Gentse stadsbestuur de opdracht aan de WIARUG een studie te maken over de Gentse beluiken. Grotendeels op basis van dit *Onderzoek naar de Gentse beluiken: bouwfysische, sociologische, historische en kunsthistorische evolutie* (1978) wordt een beeld van het huidige en vroegere beluikenbestand opgehangen.

Geïllustreerd.

WIARUG staat voor *Werkgroep voor Industriële Archeologie van de Rijksuniversiteit Gent*, Blandijnberg 2, B - 9000 Gent.

6. DESPRETZ A., *Het huisgeld van de Gentse S.M. Vooruit Nr. 1*, Gent, 1982, 136 blz.

De coöperatief "Vooruit" werd in 1880 gesticht na afscheuring van de coöperatief "De Vrije Bakkers". Naast de broodverkoop startte men in 1882 ook met de verkoop van koffie en werd de basis gelegd van de latere kruidenierswinkel. Voor het kopen van brood werden broodkaarten gebruikt. Vanaf 1887 startte "Vooruit" zijn kolenhandel en kwamen kolenkaarten in voege. Een belangrijk betalingsmiddel was een huismunt, het deelgeld of "den deel". Verder waren er getrouwheidspremiekaarten, ristornozegels, premiebons, bouwstenen en kapitaal aandelen, buffetpenningen. De auteur geeft telkens een uitgebreide technische beschrijving van het materiaal, maar vooral ook ontstaans- en wordingsgeschiedenis. Er wordt tevens aandacht besteed aan de broodkaarten van twee coöperatieven, die achteraf tot "Vooruit" zijn toegetreden, het Aalsterse "Hand aan hand" en "Voor ons recht" uit Deinze. Rijk geïllustreerd.

7. DE WINNE A., *Door Arm Vlaanderen*, Leuven, 1982, 154 blz.

Heruitgave van de bekende sociale aan-

klacht van A. De Winne. De Winne was onderwijzer en vanaf 1891 journalist bij *Le Peuple*, de partijkrant van de Belgische Werklieden Partij. In 1901 trok De Winne met een aantal socialistische gezellen door Vlaanderen om te zien of de ellende in Vlaanderen wel zo groot was als gezegd werd. De neerslag ervan vind men terug in *A travers les Flandres* en in *Door Arm Vlaanderen*, hetwelk door de Gentse socialist Beerblock van een brok partijgeschiedenis werd voorzien. Rijk geïllustreerd.

8. HUYGHEBAERT J., *Arbeidsbeurs in 1800*, in *Biekorf*, jg. 82, afl. 2, (1982), p. 135.

Korte notitie over de onderwijzer H.L. Couvreur die een "franse school" hield aan de Schipgracht te Gent en als nevenbezigheid er een arbeidsbeurs op nahield.

9. J.C. *Historische randnota's rond Bavo en Lieveken*, in *Ghentsche Tydinghen*, jg. 11, nr. 4, 1982, p. 196-202.

In 1865 liet Conscience de sociale roman *Bavo en Lieveken* verschijnen. Deze roman speelde zich te Gent af, meer bepaald in de buurt van de fabriek van Ferdinand Lousbergs aan de Reep. De auteur verklaart een aantal situaties die in de roman voorkomen. Geïllustreerd.

10. VELLE K., *Gezondheidsopvoeding in België in de 19de eeuw*, in *Spiegel Historicael*, jg. 17, nr.

12 (1982), p. 619 - 625.

Het begin van de industriële revolutie bracht geen verbetering in de materiële toestand van de arbeidende bevolking. Eenzijdig gevoed en erg gevoelig voor allerlei ziekten vormden de arbeiders niet alleen sociaal en politiek, maar ook medisch een bedreiging voor de burgerij. Met water- en zeepcampagnes en gezondheidsopvoeding poogde men die dreiging af te wenden. De stijging van de levensstandaard reikte hierbij een helpende hand. Geïllustreerd.

Onderwijs

11. SIMON-VAN DER MEERSCH A.M., *De eerste generaties meisjesstudenten aan de Rijksuniversiteit te Gent (1882/1883 tot 1929/1930)*, (Uit het verleden van de R.U.G., Redactie K. DE CLERCK, nr. 13), Gent, 1982, 314 blz.

Op 6 december 1882 schreef Sidonie Verhelst zich als eerste studente in aan de Gentse universiteit. De auteur stelde een onderzoek in naar de eerste generaties meisjesstudenten. Na uitvoerige bibliografie en overzicht van bronnen en onderzoeksmethode, worden vooropleiding en toelatingscriteria onderzocht; daarna volgen: de verschillende aspecten van het onthaal, evolutie, studiekeuze van de meisjesstudenten; de rol van de meisjesstudenten en de vernederlandsing;

de sociale afkomst; het latere beroepsleven; biografische gegevens, met personenregister, plaatsnaamregister, lijst van de tabellen. Rijk geïllustreerd.

Uitgangsleven

12. DE MEYER N.J., *De Minard-schouwburg N.V. te Gent, Walpoortstraat, in Gentse Vereniging voor Scriptophilie*, jg. 1, nr. 3, (1982), p. 3-6.

Deze volksschouwburg werd gebouwd in 1847 door de architect Louis Minard, met de bedoeling er toneelstukken in de Vlaamse taal te laten spelen. Op 22 maart 1922 werd de "Théâtre Minard, société anonyme à Gand" opgericht. Het maatschappelijk kapitaal werd vastgesteld op driehonderdvijftig-duizend frank, vertegenwoordigd door zeventienhonderd aandelen van 500 frank. Geïllustreerd.

Architectuur

13. CELIS M. en H. VAN DEN BOSSCHE, *De redactie- en drukkerijgebouwen van "Vooruit" en "Le Peuple" (architecten Fernand en Maxime Brunfaut)*. Twee merkwaardige realisaties uit de dertiger jaren te Gent en te Brussel, in *Monumenten en Landschappen*, jg. 1, nr. 5, (1982), p. 8-23.

Het eerste nummer van het dagblad *Le peuple*, ontstaan door fusie van de bladen *La voix de l'Ouvrier* en *La République* verscheen op 13 december 1885. De drukkerij en redactie bevonden zich in de Zandstraat te Brussel. Na heel wat uitbreidingen werd in 1931 een nieuwbouw gezet aan de Zandstraat - Sint-Laureinsstraat. Anderzijds werden eveneens in 1931 de nieuwe drukkerij in de Sint-Pietersnieuwstraat te Gent en de redactie bureaus voor het socialistische dagblad "Vooruit" dat in 1884 werd gesticht, plechtig ingehuldigd. Ontwerper ervan was Fernand Brunfaut. Het meubilair werd ontworpen door Maxime Brunfaut en Charles van Beerlere uit Gent, die ook de uitvoering ervan verzorgde.

De auteurs geven een uitvoerige beschrijving van het gebouw, van de binnenaankleding en van het meubilair in de directiekamer. Rijk geïllustreerd.

14. DESEYN G., *Geo-Jean Henderick Architecte, in Monumenten en Landschappen*, jg. 2, nr. 1, (1982), p. 46-58.

Zijn hele loopbaan lang was Geo Henderick (St. Amandsberg, 1879 -Gent, 1957) een typisch "Art Nouveau-architect". Reeds zeer snel steeg hij uit boven een louter stedelijk niveau. Henderick behoorde tot de tweede generatie "Art Nouveau-architecten" die het geometrische verkozen boven het florale of organische. De hoogtepunten van zijn werk waren de ontwerpen voor

het Grand Palais du Valentino (later Scala, Wintergarten, Coliseum) in 1911 en de nu verdwenen hallen van de machines, van de werktuigen en van de electriciteit op de Gentse wereldtentoonstelling in 1913. In een expressionistische stijl ontwierp hij tal van partikuliere woningen, zowel binnen als buiten Gent. In het begin van de jaren dertig ontstond het ontwerp van de Ciné Capitole, waarbij de 19de-eeuwse gevel behouden werd. Henderick produceerde tevens heel wat grafisch werk en ijverde zijn leven lang voor een hoogstaand architectuuronderwijs. Met kritisch apparaat. Geïllustreerd.

15. DIEDERIKS H.A. en H.D. TJALSMA, *Negentiende en twintigste eeuwse fabrieksgebouwen in de Leidse binnenstad, in Industriële Archeologie*, jg. 2, nr. 5, (1982), p. 116-135.

In Leiden was de textielnijverheid eeuwenlang dominerend. De lakenhal is de meest opvallende getuigenis dat Leiden op dit gebied een belangrijke nijverheidsstad was tijdens de Republiek. Omstreeks het midden van de 17de eeuw bereikte de textielproductie haar hoogtepunt. Ze was in oorsprong een huisindustrie. Eerst in de 18de eeuw ging deze bedrijvigheid zich concentreren in ateliers, o.m. in de "nieuwe" wijken in het noorden en het oosten. Deze wijken zouden ook in de 19de eeuw hun meer industrieel karakter blijven behouden. In deze eeuw zou de textielindustrie zich

geleidelijk mechaniseren (eerste stoom-machine in 1816).

In 1850 was de Leidse textielindustrie ongeveer één tiende van de Tilburgse. De Leidse wevers leverden fijner en gevarieerder goed. Na 1858 gingen de lakenfabrieken ten onder, na 1880 ook de greinfabrieken. De firma *Le Poole* schakelde toen over op damast. Andere belangrijke textielfirma's waren J.J. Krantz en Clos & Leembruggen. De meeste van deze fabrieksgebouwen verdwenen ondertussen of werden sterk aangepast. Hetzelfde gebeurde met de dekenfabrieken. Van de grote katoenfabriek (1835) van de Belgische firma *de Heyder* is sinds lang niets meer over.

Ook voor andere bedrijfsectoren dan de textiel hebben de auteurs aandacht: metaalindustrie, conservenindustrie, uitgeverijen. Afzonderlijke hoofdstukjes worden gewijd aan 19de-eeuwse fabrieksbouw en aan de stedelijke gas-en lichtfabrieken.

16. *Dossier nr. 1 de la Campagne pour la réaffectation du Patrimoine Architectural Bruxelles 1901. Il y a 1001 manières d'utiliser nos Bâtiments anciens.* (Commission Française de la Culture de l'Agglomération de Bruxelles), Bruxelles, 1983.

Onder de leuze *Ne jetez plus, réutiliser!* wordt door de *Commission Française de la Culture de l'Agglomération de Bruxelles* een

nieuwe campagne gevoerd om niet enkel gebouwen in het Brusselse te beschermen maar ook om ze meer leefbaar te maken. Nadat eerste het economisch en cultureel belang van dergelijke aanpak wordt nagegaan, volgt een kort overzicht van financiële regelingen en wettelijke reglementering. Aan de hand van een aantal voorbeelden wordt aangetoond dat herbruik van oude gebouwen mogelijk is. Onder de voorbeelden van industriële cultuur citeren we de magazijnen *La Bourse*, informatiegebouw *Cedicol- Informazout*, textielbedrijf - Stadsarchief Brussel, stallingen in het *Maison Haute*, een suikerraffinaderij, enz. In een derde hoofdstuk poogt men enkele aan gang zijnde projecten een stimulans te geven: de gebouwen van de coöperatieve *Union Economique*, brandweerkazerne, overdekte markt, hallen van Schaarbeek, hotel *Hannon*, de gieterij van de *Compagnie des Bronzes!*

Bovendien worden een tweetal voorstellen uitgewerkt: voormalig Anatomisch Instituut Warocqué en Instituut Solvay.

In een laatste hoofdstuk wordt beroep gedaan op ideeën voor de reconversie van de voormalige School voor Diergeneeskunde. Met tekeningen, plannen, schema's. Rijk geïllustreerd.

Uitgever C.F.C., 15 Wetstraat - Bus 091, 1040 Brussel.

17. DUBOIS M. en L. DAENENS, 'Ter Vaart'. Een cottage van Paul Hankar in de Gentse haven, in

Monumenten en Landschappen, jg. 1, nr. 4, 1982, p. 50-57.

Interessant artikel over een cottage in "Art Nouveau-stijl" aan de oever van het zeekanaal Terneuzen in Wondelgem. Deze cottage werd in 1897 gebouwd in opdracht van de Gentse textielfabrikant en kunstschilder Georges Buysse (1864-1916) en ontworpen door architect Paul Hankar (1859-1901). Geïllustreerd.

18. *Rijwoningen te Gent 1880-1890*, Gent, 1982, 16 blz. Catalogus van tentoonstelling samengesteld door het Documentatiecentrum van het Hoger Architectuurinstituut Sint-Lucas Gent.

Bespreking van rijwoningen van de architecten: Beert - Campens (1898); J. Rooms (1906); Valentin Vaerwijck (1913); Albert Van Huffel (1925); Emile De Nil (1926); Gaston Eysselinck (1930); Jules Lippens (1931); Baro (1968); Jo Raman - Fritz Schaffrath (1973).

Met een lijst van de belangrijkste rijwoningen in het Gentse (1880-1980). Met bibliografie. Geïllustreerd.

19. VAN CLEVEN J., *Prinsenhof 27 - Atelier Bethune*, in *Stadsarcheologie*, jg. 6, (1982), nr. 1, p. 34-47.

J.B. Bethune (1821-1894) was de bekende voorman van de neogotiek in onze gewesten. In 1858 komt hij zich vestigen

in het Prinsenhof te Gent. Het herenhuis op nr. 27 komt nog steeds in grote trekken voor zoals Bethune het moet gekend hebben. Interessant is vooral het neogotisch atelier met sobere muurversiering en glasramen in neogotische stijl. Dit atelier werd waarschijnlijk in 1858 gebouwd, de glasramen dateren mogelijk van 1881 en zouden van de hand kunnen zijn van Arthur Verhaegen. Met kritisch apparaat. Geïllustreerd.

Energie

20. LINSSEN G.C.P., *De Roermondse waterkrachtcentrale*, in *Industriële Archeologie*, jg. 2, nr. 5, (1982), p. 103-115.

Het gebied rondom de monding van de Roer was voor Roermond een gebied met belangrijke industriële activiteiten. Nu hier de woonfunctie wordt bevorderd, dreigt de sinds 1974 buiten gebruik gestelde Roermondse waterkrachtcentrale ten prooi te vallen aan de slopershamer.

De eerste molens op de Roer waren er reeds in 1224. De geschiedenis van de Roermondse waterkrachtcentrale begon in 1918 toen door N.V. *Het Steel* het fabriekscomplex van de meelfabrikant H. van de Winkel werd overgenomen. In dat complex waren een waterrad en een kleine turbine aanwezig. In 1919 werd het molenrad afgebroken en vervangen door een grotere turbine. Het turbinehuis werd in 1945 opgeblazen door de

Duitsers. In 1948 werd de waterkrachtcentrale opnieuw officieel in gebruik genomen. Er wordt gepoogd dit industrieel archeologisch relict ter plaatse te behouden. Geïllustreerd. Met kritisch apparaat:

Agrarische nijverheid, tuinbouw

21. BAILLIEUL B. en C. STEVENS, *Ontstaan en ontwikkeling van de Gentse tuinbouw, in Ghendtsche Tydinghen*, jg. 11, (1982), nr. 5, p. 247-252.

Vanaf de eerste jaren van de 17de eeuw werden op de buitenverblijven van de Gentse aristocratie tuinen aangelegd. De mooie tuin van bisschop Triest uit 1624, ons bekend door een waterverftekening uit 1831, is hiervan een duidelijk voorbeeld. De hofbouwliefebbers verenigden zich in 1648 in een Sint-Dorothea-genootschap. Tot in de 19de eeuw kwamen de Gentse bloemenkwekers bijeen in de herbergen rond de Coupure. Frascati was één van de belangrijkste stamlokalen. Bloemenkweker Frans Van Cassel slaagde erin zijn collega's te overtuigen tentoonstellingen en wedstrijden te houden. Hiervoor werd een nieuwe vereniging opgericht, nl. de *Société d'Agriculture et de Botanique*, welke op 6 februari 1809 haar eerste tentoonstelling in de herberg Frascati opstelde. Hier werd de basis gelegd van de beroemde Gentse Floraliën.

22. de GRAAF Th. M., *Meestovens in het algemeen en "De Nijverheid" te Kapelle in het bijzonder, in Industriële Archeologie*, jg. 2, nr. 4, (1982) p. 71 e.v.

Meestovens waren gebouwen, waarin de wortels van de meekrapplant werden verwerkt tot halffabrikaat racine of tot een eindproduct meekrappoeder. Dergelijk poeder werd gebruikt als rode verfstof voor textiel en leer. De meekrapplant werd geteeld in Zeeland, West-Brabant en de Zuid hollandse eilanden. In een eerste deel wordt een beschrijving gegeven van de meestoven en zijn werking. In een tweede deel geeft de auteur de resultaten van een onderzoek naar de geschiedenis en de bouw van de meestoof *De Nijverheid in Kapelle op Zuid-Beveland*. Dit bedrijfsgebouw dateert van 1871. Er werd alleen racine gemaakt. Deze bedrijvigheid hield op in 1877.

23. VAN DRUNEN A., *De sigarenfabriek Goulmy en Baar te 's-Hertogenbosch in Nieuwsbrief voor de vrienden van de stichting tot Behoud van Monumenten van Bedrijf en Techniek in het Zuiden van Nederland*, 1983, nr. 16, p. 270-279.

Grootste fabriek van de vroeger belangrijke sigarennijverheid te 's Hertogenbosch. Het bedrijf werd opgericht omstreeks 1897 als een sociaal-

paternalistische instelling, die als het ware ook in de architectuur tot uiting komt. Het geldt als een "modelbedrijf" en bood plaats aan vierhonderd arbeiders. Ca. 1908 had een eerste uitbreiding plaats. Sinds 1948 zijn de gebouwen niet meer als fabriek in gebruik.

De auteur bespreekt de bouwkundige waarde en gaat tevens dieper in op de historische-stedebouwkundige waarde.

Molens

24. HUYS P., *Over rosmolens en burenhinder, in Gendtsche Tydingen*, jg. 11, nr. 3, (1982), p. 125-129.

In 1759 neemt Jan Baptiste de Moerloose in het achterhuis van zijn woning in de Veldstraat te Gent een nieuwe rosmolen in gebruik om er tabak mee te kerven en te malen: een indrukwekkende constructie met drie koppels maalstenen en twaalf kerfmessen. Beide burens leggen wegens burenhinder een klacht neer bij het college van de stad. Een tweede voorbeeld van hinder door een rosmolen vindt men in 1792, wanneer Livinus Martens een olierosmolen wil oprichten "buiten de Petercellepoort, roede en heerlijkheid van Sint-Pieters."

Werktuigen

25. DAVID J., *De "boom" van de steekkar in Technologia*, 1982, 5 (2), p. 21-29.

Bespreking van de steekkar of *duivel*. Deze was reeds in de 12de eeuw bekend. Doch slechts in de tweede helft van de 20ste eeuw werd haar gebruik algemeen. Geïllustreerd. Met kritische bibliografie.

26. DAVID J., *Het middeleeuwse veegmes of een belangrijke kleinigheid, in Technologia*, 1982, 5 (1), p. 10-16.

Na een korte bespreking van het *hoefmes* en de *houwkling* beschrijft de auteur meer uitgebreid het *veegmes*. Alle drie zijn het werktuigen gebruikt door de hoefsmid bij het behandelen van de hoorn op de paardehoef. Het veegmes was reeds in gebruik in de 14de eeuw en behoorde ook tot het alaam van de 19de-eeuwse hoefsmid. Een exemplaar wordt nog bewaard in het *Museum voor de Oudere Technieken* te Grimbergen. Geïllustreerd. Met kritisch apparaat.

Houtverwerkende nijverheid

27. KAEFER W., *Deux siècles d'industrie du papier au Grand Duché de Luxembourg, in Technologia*, 1982, 5 (1), p. 5-9.

De papierbedrijvigheid in Luxemburg vindt haar oorsprong in 1689 toen Pierre Garnier een papiermolen oprichtte te Mühlenbach. Zijn voorbeeld werd nadien gevolgd door verscheidene anderen, o.m. door de Jezuïten. Een van de meest bekende papierfabrikanten uit de 19de

eeuw was Jacques Lamort (° 1725), die de eerste mechanische drukpers in Luxemburg introceerde. Ook over de papierfabriek van Wiltz en Manternach verneemt men meer gegevens. Met kritisch apparaat.

Metalen

28. DENEER M., M. DOMS en E. GULCHER, *Van zwaarden tot ploegijzers. De omschakeling van de Belgische wapenindustrie*, Leuven, Kritak, 1982, 146 blz.

Studie uitgevoerd in samenwerking met Nationaal Comité "Neen aan de wapenhandel - Omschakeling wapenindustrie" en de Vlaamse Vredesuniversiteit".

In een eerste deel wordt de omvang van de Belgische wapenindustrie aangegeven. Een tweede deel beschrijft de militarisering van de economie. Een derde deel bespreekt de omschakeling naar een vredelievende industrie.

Met tabellen en noten. In bijlage volgt een overzicht van de industriële bedrijven die in België wapens produceren.

29. DEN OUDEN A., *Ijzer en staal. Productie, processen, en metallurgie*, Aalst - Waalre, De Archeologische Pers Nederland, 1982, 150 blz.

Een bijzonder boeiend boek met heel wat technische informatie. Het kwam tot stand ter gelegenheid van een driedaagse cursus *Ijzer en Staal* die werd georganiseerd door de *Vereniging voor Industriële Archeologie en Textiel vzw*, te Gent in december 1982. Dit boek geeft de vroegste ontwikkeling van het ijzer weer. Het bespreekt de eerste revolutie op dit gebied, de hoogoven: vloeibare ruwijzer in plaats van smeedijzer loeps. De tweede revolutie had plaats in de 18de eeuw: cokes als brandstof in de hoogovens. Daarna volgt een uitvoerige bespreking van de ontwikkeling van de ijzerprocédés tijdens deze periode. De derde revolutie wordt ingeluid in het midden van de 19de eeuw: Bessemersmethode; Siemens-Martin oven; Thomasconverter; enz... Geïllustreerd.

30. DEN OUDEN A., *Een historische schets van de productie van ijzer en staal. Deel 1: tot 1900*, Aalst - Waalre, De Archeologische Pers, 1981, 27 blz.

De inhoud van dit leerrijke werkje wordt onderverdeeld in :

1. Vroegere ijzer- en staalproductie.
  2. De eerste hoogovens.
  3. De verbreiding van het hoogoven-proces.
  4. Het "Stückofenproces".
  5. De cementeeroven.
  6. Houtskoolschaarste ... en cokes.
  7. Verdere ontwikkeling van de hoogoven.
  8. Vloeibaar staal.
  9. Bulk staal.
- Geïllustreerd.

31. KAPSENBERG B.S., *Uit ijzer*

gegoten. *Beeld van de Deventer ijzergieterij Nering-Bögel en haar produkten (1756-1932)*, Zutphen, Uitgeverij Terra, 1982.

Uitvoerige en prachtig geïllustreerde bedrijfsgeschiedenis met inleiding over gietijzerbereiden, het ijzergieten, de Nederlandse ijzermolens. De geschiedenis van de Deventer ijzermolen begint in 1749. In deze gieterij zouden de technologische ontwikkelingen op de voet gevolgd worden. Tot haar sluiting in 1932 leverde dit bedrijf dan ook zeer hoogwaardige producten. Rijk geïllustreerd. Met noten, verklarende woordenlijst, belangrijke literatuurlijst (ook voor de studie van de geschiedenis van het ijzer in 't algemeen, index op persoons- en plaatsnamen).

Textiel

32. DE HERDT R., *Textieltijdstabel, (Stadsbestuur Gent - Dienst voor Culturele Zaken. Museum voor Industriële Archeologie en Textiel)*, Gent, 1982, 16 blz.

Geïllustreerde textieltijdstabel uitgegeven ter gelegenheid van de deelname van het Museum voor Industriële Archeologie en Textiel aan de vakbeurs Textirama in februari 1982.

In dit chronologisch overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen op textielgebied in West-Europa worden de

gegevens uit Vlaanderen en Gent extra belicht.

33. DUVERGER E. en N. POULAIN, *De Gentse tapijtwever Gaston Woedstad (1886-1950) en het renouveau van de Vlaamse tapijtweefkunst, in Artes Textiles. Bijdragen tot de geschiedenis van de tapijt-, borduur- en textielkunst*, X, 1981, p. 249-280.

Gaston Woedstad is een belangrijke figuur geweest in het streven naar de herleving van de Vlaamse tapijtweefkunst. Na studies aan de Nijverheidsschool te Gent, behaalde hij verscheidene onderscheidingen als textieltekenaar en -ontwerper. Hij deed ervaring op te Parijs. Van 1912 tot 1927 was hij werkzaam als leraar aan de Gentse Nijverheidsschool. In 1920 had Woedstad in de Eggermontstraat te Ledeborg de "Vakschool voor Textielkunst". Deze werd in 1921 door de Staat en de Provincie aangenomen. Alhoewel deze school in 1941 fel werd bekritiseerd door de onderwijsinspectie uit Brussel, werd er nog tot 1947 les gegeven. Woedstad streefde fel naar een herleven van de Vlaamse tapijtkunst. In 1909 had hij overigens te Gent de eerste Belgische studio voor textielkunst, die onafhankelijk van een weverij werkte, opgericht. Men realiseerde in zijn atelier vooral kopieën en interpretaties van bekende schilderijen van oude meesters. Rijk geïllustreerd.

34. *Stalhof, een renovatiesuggestie voor Gent (hoofddlijnen van "Stalhof - een werkschrift; analyse en renovatie van een Gentse industriële site", van de W.K.I.A.P.), in Ons Industrieel Erfgoed, Jaarboek van de Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie vzw. (periode 1978-1980), Gent, 1982, p. 234-252.*

Renovatiesuggestie voor het voormalig bedrijf UCO-Terplaten te Gent. Het betreft een fabriekscomplex langsheen de Muinschelde waarvan de eerste vestiging dateert uit de eerste helft van de 19de eeuw.

35. VANDENHEEDE L., *Het Gentse Gravensteen als fabriek, in V.I.A.T.-Kontaktblad 7, (1982, 2), p. 11-21.*

Het middeleeuwse 's Gravensteen te Gent werd in 1779 gekocht door architect Jean-Denis Brismaille die er arbeiderswoningen inrichtte. In 1806 werd het kasselrijhuis door Ferdinand-Jean Heyndricx omgevormd tot katoenspinnerij. Een tweede spinnerij werd in 1827 opgericht door de firma Van Acker-Ceuterick en Cie. Later vonden ook nog andere bedrijven zoals dit van Scribe en H. Delise-Scribe in dit gebouw een onderkomen. In 1872 werd het poortgebouw van het 's Gravensteen verworven, in 1886 het ganse binnencomplex. De restauratie van het 's

Gravensteen, waarvan de eerste herstelingswerken begin 1893 werden gestemd, zou aanslepen tot 1913, toen deze voorlopig werden beëindigd.

V.I.A.T. staat voor *Vereniging voor Industriële Archeologie en Textiel.*

Havenbedrijvigheid

36. LEROU E., *N.V. Scheepswerven van Langerbrugge. 5 Jaar Scheepsbouw in de Gentse Kanaalzone, (Gentse Haven- en Kanaalzone. Industriële steekkaart 7), in G.O.V. Heraut, jg. 17, nr. 4, (1982), p. 25-32.*

De scheepswerven werden gesticht op 4 september 1932. Tot 1964 bouwde men hoofdzakelijk "spitsen", "kempenaars" en 1000-tonners. Vanaf 1969 samenwerking met N.V. Boelwerf en vanaf 1978 participatie in Belgian Shipbuilders Corporation Investments.

Het artikel geeft een beschrijving van de produktiehallen en van de produktie; bespreekt verwezenlijkingen en toekomstprojecten. Geïllustreerd.

37. VANACKER D. en M. HENDRYCKX, *Langs het Kanaal, Gent, 1982, 209 blz.*

Rijkelijk geïllustreerd boekwerk, uitgegeven in opdracht van de N.V. Scheepswerven van Langerbrugge naar aanleiding van de viering van haar 50-jarig bestaan. Het alledaagse leven in

een gebied dat geleidelijk door de uitbreidingen van het kanaal Gent-Terneuzen en van de industrie werd ingepalmd. Geografisch ingedeeld: Oostakker, Desteldonk, Mendonk, Sint-Kruis-Winkel, Ertvelde, Evergem, Wondelgem. Met bibliografie.

Handel

38. BOGAERT C., K. LANCLUS en G. DESEYN, *Van winkelen en puien, in Monumenten en Landschappen*, jg. 2, nr. 1, (1982), p. 12-41.

Het fenomeen van de Gentse winkel in zijn historische evolutie, in het bijzonder na de opkomst van de massaproductie van buurtwinkels tot speciaalzaken en "huizen van vertrouwen". Naast de individuele winkel ontstond in de 19de eeuw ook de winkelgalerij met te Gent bijvoorbeeld de *Vanderdonckdoorgang* uit 1847. De eerste warenhuizen in Gent verschenen in de jaren 1880, met o.m. *Grand Bazar* als oudste voorbeeld. Als reactie tegen de handelspraktijken van de burgerij ontstonden in het laatste kwart van de 19de eeuw coöperatieve winkelverenigingen. Te vermelden is de *Samenwerkende Maatschappij Vooruit*, opgericht in 1881. Het artikel heeft ook aandacht voor ligging en verspreiding.

Transport

39. BOONE E., *Inventaris van de oudste spoorwegeffekten:*

België, in Gentse Vereniging voor Scriptophilie. Berichtenblad, jg. 1, nr. 1, (1982), p. 15-18 en jg. 1, nr. 3, (1982), p. 19.

Met enkele gegevens over de *Compagnie du chemin de fer d'Anvers à Gand*, gesticht op 31 maart 1845; over de *Société du chemin de fer de Gand à Terneuzen* (1884) en de *Chemin de fer International de Malines à Terneuzen*.

40. 75 Dienst van het stroomgebied. 1ste Directie. Gent 1907-1982. (Ministerie van Openbare Werken. Bestuur der Waterwegen), Gent, 1982, 39 blz.

Begeleidende brochure bij een tentoonstelling door deze dienst ingericht ter gelegenheid van haar 75-jarige werking. In korte hoofdstukken wordt de essentie van de werking uiteengezet. Na een overzicht van de evolutie van de organisatie van de Openbare Werken in België, wordt de historiek geschetst van de Bijzondere Dienst van het Stroomgebied der Schelde te Gent. Een derde hoofdstuk geeft de historiek van de waterlopen beheerd door de Dienst van het Stroomgebied der Schelde, nl. de Boven-Schelde, Leie; Kanaal Gent-Terneuzen; Ringvaart om Gent; Kanaal Gent-Oostende, vak Gent-Brugge; Afleidingskanaal van de Leie; Leopoldskanaal; Dender. Geïllustreerd. Met bibliografie.

41. HOSTE L., *Flitsen uit de*

geschiedenis van de Gentse stadstram en bussen in Gentse Vereniging voor Scriptophilie. Berichtenblad, jg. 1, nr. 6, (1982), p. 3-9.

In 1873 werd de beslissing genomen een paardetram te Gent op te richten. Eén jaar later reden de eerste paardetrans doorheen Gent. In 1898 werd te Brussel de N.V. *Tramways Electriques de Gand* gesticht.

De nieuwe rijtuigen waren groen-geschilderde accumulatorenrans. Omstreeks 1905 werden de rijtuigen aan het trolleysysteem aangepast. Vooral na de oorlog werden snellere trams in gebruik genomen. Met de bedoeling de bestaande diensten te moderniseren, experimenteerde de Gentse Trammaschappij vanaf 1932 met een busdienst. In 1961 nam de *Maatschappij voor het Intercommunaal Vervoer te Gent* de plaats in van de vroegere maatschappij. Vanaf 1962 werd het tramnet te Gent geleidelijk afgetakeld. Het werd door soepelere autobuslijnen vervangen.

Glas - Optische Industrie - Chemische Nijverheid - Fotografie.

42. SCHWILDEN T. en S. JOSEPH, *Désiré Van Monckhoven (1834-1882). Son rôle dans le développement de la photographie, in Technologia, 1982, 5 (2).*

Désiré Van Monckhoven werd in 1834 geboren in de Sint-Pietersnieuwstraat in Gent. Hij is de auteur van *Traité de photographie sur collodion* (1850) en van *Traité général de photographie* (1856) en legde de basis voor de wetenschappelijke aanpak van de fotografie. Hij overleed in 1882. Geïllustreerd. Met kritisch apparaat en uitgebreide bibliografie.

43. VAN ZUYLEN J., D.S. DE VOS, L.H. GERLACH, *Sectie Wetenschappelijke Instrumenten: Het Microscop (II), in Technicon, nr. 24, p. 1-8.*

Na een inleiding over het werk van Antony van Leeuwenhoek (1632-1723) en Christiaan Huygens (1629-1695) op gebied van microscopie, wordt dieper ingegaan op de rol van Frits ZERNIKE, Groningse hoogleraar (Nobelprijs voor Natuurkunde in 1953) bij de verbetering van de microscoop. Uit zijn studies over het licht vloeide de phase-contrast-microscopie voort. Verder wordt ingegaan op de Nederlandse Optie- en Instrumentfabriek van Dr. C.E. Bleeker aan de Korte Nieuwstraat te Utrecht. Gesticht in 1931, werden naast apparatuur voor het meten van elektrische stroom, ook prismakijkers en microscopen vervaardigd.

Bankwezen

44. POELMAN G., *De "Banque de Flandre" eerste van de grote Gentse Banken, bakermat van de Generale Bankmaatschappij, in Gentse Vereniging voor Scriptophilie, Berichtenblad, jg. 1, nr. 1, (1982), p. 1-7.*

De *Banque de Flandre* werd gesticht in 1841 onder de benaming "*Banque des Flandres ou Gantoise*". Ze vestigde zich aan de Kouter te Gent. Deze openbare financiële instelling bezat uitgifte-recht van bankbiljetten aan toonder tot 1950. Deze bank werd, ondanks de concurrentie van de in 1881 opgerichte *Banque de Gand*, zowat de financiële slagader van de Gentse industrie. In 1928 versmolten *Banque de Flandre* en *Banque de Gand* tot *Banque de Flandre et de Gand*. Van 1934 af werd de bedrijvigheid van deze laatste bank overgenomen door de Bank van de "*Société Générale de Belgique*" welke haar activiteiten vanaf 1965 verderzette onder de benaming *Generale Bankmaatschappij*. Geïllustreerd.

Media

45. SNOECK S. *Twee eeuwen Snoeck*, (Gent, 1982).

Een bondig overzicht van de geschiedenis van de familiedrukkerij Snoeck, tevens

uitgever van de bekende Snoeck's Almanak en van de "Grote Snoeck". Stamvader Petrus Snoeck (1724-1794) uit Meerbeek werd in 1752 als poorter te Gent ingeschreven. Hij begon er een handel in schilderijen. Zoon Jozef Snoeck bracht de drukkerij op gang. Hij huwde met Isabelle Ducaju, vandaar de huidige firmanaam Snoeck-Ducaju. Reeds zeer vroeg werden stuiveralmanakken uitgegeven, doch vanaf 1828 werd het *Snoeck's Almanak*. Deze almanak bood nuttige informatie en geestelijke ontspanning en was haast de enige bron van literatuur voor het volk. In 1923 verscheen voor het eerst de "Grote Snoeck", een jaaruitgave met literair mengelwerk, essays en foto's. Geïllustreerd. Daarnaast publiceerde de drukkerij talrijke literaire werken en tentoonstellingscatalogi. Geïllustreerd.